

اثرات طرح های توسعه منطقه ای بر گردشگری روستایی (مطالعه موردی: سد سیازاخ در شهرستان دیواندره)

پیمان اکبرزاده

کارشناسی ارشد مهندسی منابع طبیعی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

سید حسن کابلی^۱

استادیار بوم‌شناسی و مدیریت مرتع، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

محمد نجارزاده

استادیار جامعه‌شناسی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۲/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۷/۲۳

چکیده

اجرای طرح های توسعه می‌تواند با نتایج متضادی همراه باشد. پژوهش حاضر باهدف ارزیابی رابطه توسعه گردشگری پایدار در روستاهایی بالادست و پایین‌دست سد سیازاخ و اثرات مثبت و منفی این پروژه بر گردشگری روستایی انجام شد و فرصت‌های گردشگری ناشی از احداث سد و زیرساخت‌های ایجادشده برای این صنعت و محدودیت‌های ناشی از آن را بررسی و تحلیل نمود. سه مؤلفه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی مدنظر قرار گرفته و به بررسی فرصت‌ها، ضعف‌ها و تهدیدات گردشگری از نگاه جوامع منطقه و مسئولین پرداخته شد. برای انجام این کار از روش ارزیابی اثرات اقتصادی-اجتماعی و مدل سوات استفاده شد. پرسشنامه محقق ساخته تدوین و با استفاده از مقایسه نگرش ساکنین و تحلیل عاملی نظرات جامعه محلی تحلیل شد. یافته‌ها حاصل نشان می‌دهد با ایجاد جاذبه جدید در منطقه، گردشگری در کل محدوده با میانگین وزنی ۰٫۹۴ افزایش یافته است. توسعه گردشگری در پایین‌دست سد موجب بهبود وضعیت رفاهی و اقتصادی ساکنین شده است اما در بالادست به دلیل کوچ اجباری ساکنین و ترک منطقه یا سکونت در مناطق اطراف و فقدان زیرساخت‌های بهره‌برداری گردشگری بهبودی در وضعیت رفاهی و اقتصادی این مناطق نداشته که این وضعیت به‌عنوان مهم‌ترین تهدید خارجی گردشگری در روستاهای بالادست محسوب می‌شود.

واژگان کلیدی: توسعه پایدار، گردشگری روستایی، احداث سد

مقدمه

رسیدن به توسعه روستایی یکی از دغدغه‌های دولت‌ها، به ویژه در کشورهای در حال توسعه است (عناستانی ۱۳۹۶). مهم‌ترین هدف سدسازی توسعه است و مهم‌ترین هدف توسعه، توانمند ساختن انسان‌هاست (رضایی، ۱۳۹۳). از این نظر توسعه گردشگری روستایی به عنوان برنامه‌ای متناسب با اهداف توسعه پایدار می‌تواند هم راستا یا در تضاد با سدسازی قرار گیرد. توسعه روستایی یک فرآیند پایدار تغییرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی به منظور ارتقاء و رفاه و خوشبختی طولانی مدت کل اجتماع است. به سخن دیگر، این فرآیند چند بعدی است که به گونه‌ای پایدار در صدد وحدت اهداف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی است. براین اساس، توسعه پایدار می‌تواند به مثابه فرآیند تغییرات چند بعدی موثر بر جامعه روستایی تعریف می‌شود که رشد اقتصادی، بهبود شرایط محیطی و حفظ ارزش‌های محیطی به گونه‌ای همساز از مشخصه مهم آن است (ازکیا، ۱۳۸۷، ۲۸۸). احداث سد دارای پیامد مثبت و منفی در ابعاد مختلف است و قبل از احداث سد لازم است، ارزیابی اثرات اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی انجام شود. توسعه پایدار گردشگری می‌تواند بر هر سه بعد مذکور مؤثر بوده و در پروژه‌های سدسازی اثرات منفی ناشی از احداث را کاهش دهد (پیری، ۱۳۹۰). احداث سد سیازاخ استان کردستان به‌عنوان یک عامل مؤثر در توسعه پایدار منطقه معرفی شده است، علاوه بر اهمیت زیاد آن، توسعه صنعتی و کشاورزی مناطق مربوط به آن، نه تنها نیاز فعلی منطقه را جوابگو است بلکه در توسعه پایدار گردشگری استان کردستان ایجاد تحول می‌نماید. در محدوده بالادست و پایین‌دست سد سیازاخ روستاهای متعدد با بافت کشاورزی و دامپروری قرار گرفته است که هر کدام طبیعتاً تحت تاثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی، محیطی و کالبدی احداث این سد قرار گرفته‌اند (مهندسین مشاور آب نیرو، ۱۳۹۲). سد به‌عنوان یک مرکز تفریحی - گردشگری می‌تواند از نظر اقتصادی سودآوری قابل توجهی داشته باشد. مکولی^۱ (۱۹۹۶) در مقاله‌ی تحت عنوان اکولوژی و سیاست سدهای بزرگ به بررسی تأثیرات سدهای بزرگ در ابعاد اقتصادی - اجتماعی، زیست‌محیطی و گردشگری پرداخته، به این نتیجه رسید که احداث سدهای بزرگ مزایای در توسعه گردشگری و اشتغال ساکنین، کنترل سیلاب، تولید برق، ایجاد درآمد، پرورش ماهی و ... دارند و در کنار افزایش فرصت‌های اقتصادی، باعث مطلوبیت بیشتر نگرش‌های ساکنان محلی نیز می‌شود. محققان عمدتاً به برق تولیدی و آبیاری ناشی از احداث سد توجه دارند و مطالعه اثرات اجتماعی سدها مانند تمایل ساکنین منطقه به اسکان مجدد که بخشی از اثرات اجتماعی سدها است و فرصت‌های گردشگری ایجاد شده، بعد از اتمام پروژه کمتر مورد مطالعه قرار می‌گیرد (اسکادر^۲ ۲۰۱۲). گلباز و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیق خود بهبود گردشگری و توسعه ورزش‌های آبی را از مهم‌ترین اثرات مثبت احداث سدها گزارش کردند که با ایجاد مناظر خاص، ظرفیت‌های بزرگی برای رشد و توسعه صنعت گردشگری محسوب می‌شوند. در بسیاری از کشورهای دنیا نیز سدها و دریاچه‌های آن‌ها از مهم‌ترین قطب‌های گردشگری آن کشور محسوب می‌شوند و سالانه هزاران مسافر را به خود جذب می‌کنند. به‌عنوان مثال برای بازدید از سد هوور، سالانه ۱ میلیون نفر گردشگری از اقصا نقاط دنیا به ایالت نوادا در ایالات متحده آمریکا می‌روند، بیش از ۹ میلیون نفر نیز به‌منظور قایقرانی، شنا، ماهیگیری، شکار، چادر زنی و پیاده‌روی به دریاچه این سد می‌روند. در سال

¹ Mc Cully² Scadder

۲۰۱۰ سد تری جورج^۱ با جذب گردشگر به میزان ۱,۴۵ میلیون نفر در سال رکورد بازدید از سد را شکست. نگرش عمومی نسبت به منافع احداث سدها تغییر یافته و هنجارهای حفاظتی اجتماعی در ۱۵ سال گذشته به طور قابل توجهی تغییر کرده است (کرچر^۲، ۲۰۱۶) لذا توجه به همه جوانب توسعه ای احداث این سازه ها اهمیت یافته است. گزارشها در مورد سد بزرگ کولی^۳ در ایالات متحده نشان می دهد اثرات اجتماعی سدها ممکن است تا ۷۰ سال طول بکشد (هولدمن^۴، ۲۰۱۱). لذا اثرات سدها بلند مدت خواهد بود و اثرات عمیقی بر توسعه مناطق دارند. گردشگری به واسطه توسعه اقتصادی مورد توجه قرار گرفته و در سطوح محلی، ناحیه ای و ملی و بین المللی اهمیت دارد (پاول^۵، ۲۰۰۴). توسعه جریانی چند بعدی و مستلزم تغییرات اساسی در ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه است و نشان دهنده حرکت مجموعه نظام اجتماعی، همراه با نیازهای متنوع و خواسته های افراد و گروه های اجتماعی، از حالت نامطلوب به سوی وضعیت مادی و معنوی مطلوب است (مجیدی ۱۳۹۶). گردشگری روستای به عنوان عامل توسعه فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و... از تبدیل نواحی روستایی به نواحی فقیر و در حال فرسایش جلوگیری کرده و روح روستا را در کالبد زمان محبوس نمی کند (ازکیا، ۱۳۸۷). توریسم روستایی و کشاورزی یکی از مهم ترین ظرفیت های بالقوه توسعه گردشگری ایران است که در صورت شناخت لازم و نیز با حمایت نهادهای ذی ربط می تواند نقش قابل ملاحظه ای را در فرآیند توسعه روستایی و کشاورزی و نهایتاً توسعه ملی ایفا نماید (نوروزی و حاجی میر رحیمی، ۱۳۹۱). گردشگری به عنوان یک فعالیت پایه اقتصادی، می تواند زمینه بهبود کیفیت زندگی ساکنان محلی مناطق را فراهم آورد (رکن الدین (۱۳۸۱)، رمضان زاده و همکاران، (۱۳۸۹)) و فرصتهای شغلی متنوعی فراهم نموده (Liu et. al., 1988) کیفیت زندگی را از طریق بهبود استانداردهای سطح زندگی افزایش دهد (Liu et. al., 1987). بسیاری از جوامع روستایی گردشگری را به عنوان یک استراتژی توسعه اقتصادی برای آینده این مناطق دنبال می کنند. (Andereck et. Al., 2000). به دلیل اهمیت موضوع، تمایل گردشگران به گردشگری روستایی و اثرات آن توسط محققین مورد بررسی قرار گرفته است. موسوی و همکاران (۱۳۹۶) اولین قدم برای توسعه روستاها را شناخت قابلیت های گردشگری روستایی و برنامه ریزی دقیق و اصولی برای آن گزارش نموده اند. مطیعی و حیدری (۱۳۹۱) در مطالعه روستاهای ساحلی خزر گزارش نمودند گردشگران تمایل زیادی برای اقامت در روستاها و ماهیگیری در ایام سفر به منطقه برای گذران اوقات فراغت دارند. محمدی (۱۳۹۶) اثرات گردشگری بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی بخش اورامان شهرستان سروآباد را مورد بررسی قرار داد و نشان داد که گردشگری بر بُعد انسانی، اجتماعی، فیزیکی، طبیعی و مالی روستائیان تاثیر مثبت دارد و همه ابعاد انسانی، اجتماعی، طبیعی، فیزیکی و مالی تاثیر معنی داری را بر معیشت پایدار روستائیان دارند. کریم پور ریحان (۱۳۹۶) توسعه پایدار گردشگری کویر شهداد را با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا و تحلیل SWOT مورد بررسی قرار داد و نتیجه گرفت که منطقه در بخش گردشگری در محیط خارجی با فرصت و در محیط داخلی با قوت روبرو است. احداث سد های مخزنی می تواند از طرق مختلف اثرات

¹ Three gorges

² Kirchher

³ coulee

⁴ Holdman

⁵ Paul Lepp

مثبت یا منفی بر توسعه گردشگری روستایی داشته باشد و با توجه به اهمیت اثرات آن بر گردشگری روستایی و نقاط قوت و ضعف حاصل از این پروژه ارزیابی اثرات سد سیازاخ بر وضعیت گردشگری پیرامون آن، موضوع این تحقیق قرار گرفت.

مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر در زمره تحقیقات کاربردی و در چارچوب روش توصیفی- تحلیلی قرار می‌گیرد. جمع‌آوری اطلاعات به دو روش کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است. بررسی وضعیت گردشگری روستایی با استفاده از روش تحلیلی SWOT با بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای گردشگری روستایی انجام شد. در این روش محقق به‌سوی مردم می‌رود، وضعیت‌ها، مکان‌ها و یا مؤسسات را مشاهده کرده و رفتارهای مردم را در شرایط طبیعی ثبت می‌کند (ازکیا و دربان آستانه، ۱۳۸۲). مجموع نقاط قوت و ضعف با مشارکت مردم شناسایی و با نظرسنجی از مردم و مسئولین به کمک پرسشنامه، وزن دهی و اولویت‌ها در هر بخش مشخص گردید. در انتها متناسب با یافته‌ها، استراتژی‌هایی جهت تقویت نقاط قوت و فرصت‌ها و تقلیل نقاط ضعف و تهدیدها ارائه‌شد. جهت مقایسه نگرش ساکنین منطقه از پرسشنامه محقق ساخته با استفاده از طیف لیکرت (از طریق مقایسه اختلاف نگرش‌ها بین ساکنین بالادست و پایین‌دست سد) و تحلیل عاملی اکتشافی بهره گرفته شد. جامعه آماری تحقیق در بخش کمی شامل روستایان سرپرست خانوار بالادست (روستاهایی دباغ، کافلی، گله سور و شیخ حیدر) و پایین‌دست سد (نساره سفلا، قره غیبی و دالان) است. جمعیت محدوده پژوهش ۱۶۵۹ نفر با ۳۵۰ خانوار است حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۱۸۳ نفر از سرپرستان خانوار تعیین و برای پوشش احتمال به ۲۰۰ نمونه افزایش یافت. جامعه مورد مطالعه در بخش کیفی تحقیق شامل اعضای شوراها (روستاهای بالادست، پایین‌دست) و دهیاری‌ها (جمعا ۴۱ نفر) بودند که به‌صورت سرشماری انتخاب شدند. به‌منظور تعیین روایی پرسشنامه از روش بررسی روایی محتوایی استفاده و پرسشنامه در اختیار اساتید دانشگاه و کارشناسان گردشگری قرار گرفت و با مصاحبه حضوری و دریافت دیدگاه و نظر ایشان سؤال‌ها و گویه‌های پرسشنامه، اصلاح شد. نرم افزار SPSS جهت تحلیل‌های آماری مورد استفاده قرار گرفت. پایای ابزار تحقیق (پایای پرسشنامه) از طریق اجرای پیش‌آزمون سنجیده شد و با تکمیل ۳۰ پرسشنامه، به کمک آزمون آلفای کرونباخ پایایی پرسشنامه مورد آزمون قرار گرفت که نتایج آن در جدول (۱) درج شده است.

جدول (۱) میزان ضریب آلفای کرونباخ

تعداد پرسشنامه	تعداد سؤالات پرسشنامه	ضریب آلفای کرون باخ
۳۰	۵۳	۰,۷۰۱
۳۰	۵۳	۰,۷۳

تعیین تناسب داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی به کمک آزمون بارتلت آزمون شد. میزان KMO برای پایین‌دست سد و بالادست سد بزرگ‌تر از ۰,۷ است و مقدار بارتلت آن کمتر از ۰,۰۵ بود که نشان می‌دهد تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار مدل عاملی، مناسب است (جدول ۲).

جدول (۲) بررسی مناسب بودن متغیرها برای تحلیل عاملی در بالادست و پایین‌دست سد سیازاخ

ابعاد	KMO	بارتلت
نگرش ساکنان پایین‌دست سد	۰,۹۲۳	۰,۰۰۰
نگرش ساکنان بالادست سد	۰,۸۶۱	۰,۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج

با استفاده از روش سوات عوامل تاثیرگذار داخلی و خارجی گردشگری روستایی بررسی گردید. راهکارهای مختلف شناسایی و راهکارهای مناسب تدوین گردید. با گسترش اماکن اقامتی و رفاهی، سکونت مجدد ساکنین بالادست در نزدیکترین مکان به روستاهایی قبلی، ایجاد راه ارتباطی مناسبتر جهت دسترسی به سد، کاشت درختان مثمر و غیر مثمر در حاشیه سد، توسعه مراکز درمانی- بهداشتی، می توان در جهت توسعه گردشگری پایدار در منطقه و رفع مشکل بیکاری گام برداشت. عوامل تاثیر گذار داخلی و خارجی بر گردشگری روستاهای بالادست و پایین دست سد سیازخ و نتایج مرتبط با شناسایی استعداد های اثرگذار در گردشگری روستاها در سه مولفه زیست محیطی و کالبدی، اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی در بالادست و پایین دست سد به تفکیک آورده شده است (جدول ۳ و ۴).

جدول (۳) عوامل تاثیر گذار داخلی بر گردشگری روستاهای بالادست سد

مؤلفه ها	فرصت ها	تهدیدها
زیست محیطی و کالبدی	۱. وجود ارتفاعاتی در سمت جنوب غربی دریاچه سد که دید تقریباً کاملی به دریاچه و سد دارد	۱. به دلیل کوهستانی بودن منطقه انتقال آب به مزارع بالادست سخت و هزینه بر شده است
	۲. وجود راه دسترسی نسبتاً آسان به سد و کوهی که در سمت جنوب غربی دریاچه قرار دارد جهت صعود به قله و دید بهتر نسبت به سد	۲. ورود فاضلاب های روستاهای بالادست و پایین دست سد به داخل رودخانه و سد مربوطه
	۳. احداث سد گردشگری منطقه را افزایش داده است	۳. کوهستانی بودن منطقه کم بودن زمین های مسطح
	۴. وجود رودخانه تقریباً دائمی قزل اوزن	۴. صعب العبور بودن جاده های اتصال در فصل سرد
	۵. نزدیک بودن محل قرارگیری سد که تقریباً در ۷ کیلومتری شهر دیواندره قرار گرفته است.	
	۶. وجود زمین ها مستعد کشاورزی حاصلخیزی	
	۷. وجود باغات در بالادست و پایین دست سد	
	۸. فزونی انواع ماهی های سردسیری در بالادست و پایین دست سد به دلیل احداث سد.	
	۹. وجود روستاهایی قدیمی و زیبا در بالادست و پایین دست سد	
	۱۰- شرایط خاص آب و هوایی جهت جذب گردشگر	
۱۱- تبدیل شدن به مکانی برای اسکی و برف بازی در سطح شهرستان		
اجتماعی - فرهنگی	۱۰. منطقه دارای امنیت اجتماعی و فرهنگی بالای است	۵. عدم توجه به صنعت شیلات به عنوان یک عامل مهم در اشتغالزایی
	۱۱. برگزاری باشکوه مراسم نوروز در روستاها مورد مطالعه و اطراف سد	۶. مشارکت ندادن مردم در طرح گردشگری برای رونق گردشگری منطقه
	۱۲. مشارکت پذیری و گردشگر پذیر بودن ساکنین منطقه	۷. تخریب مسیرهای آسفالت و عدم توجه به بهسازی آن
	۱۳. برخورد مناسب زمین داران و باغداران با گردشگران	۸. توزیع ناعادلانه آب بین ساکنین منطقه
اقتصادی	۱۴. برخورد مناسب و گشاده رو بودن روستاهای مورد مطالعه	
	۱۵. به وجود آمدن و رونق گرفتن صنعت شیلات در منطقه	۹. نبود امکانات بهداشتی تفریحی، حمل و نقل
	۱۶. افزایش محصولات کشاورزی و باغی با تأمین آب	۱۰. کمبود امکانات جهت اقامت گردشگران (هتل، مهمانسرا و ...)
	۱۷. افزایش بازدهی زمین ها و باغات کشاورزی	۱۱. کوچ اجباری ساکنین بالادست سد به دلیل آبگیری سد
	۱۸. قابل اعتماد بودن منطقه جهت سرمایه گذاری دولتی و خصوصی	۱۲. عدم سرمایه گذاری دولتی
	۱۹. وجود نیرو کار جوان و علاقه مندی آنها به کشاورزی و دامداری	۱۳. عدم توجه به اسکان مجدد ساکنین بالادست که سکونت گاه های خود را از دست داده اند
	۲۰. وجود پتانسیل توسعه گردشگری	۱۴. عدم ایجاد پیست اسکی در منطقه با توجه به مساعد بودن منطقه و برف گیر بودن آن
	۲۱. توسعه شیلات در منطقه	۱۵. وضعیت بد اقتصادی ساکنین بالادست و پایین دست سد جهت سرمایه گذاری
	۲۲. توسعه کشت آبی در منطقه	

منبع: یافته های پژوهش

جدول (۴) عوامل تاثیر گذار خارجی بر گردشگری روستاهای پایین دست سد

مؤلفه ها	فرصت ها	تهدیدها
زیست محیطی و کالبدی	۱. نزدیک بودن به مرکز استان و شهر سقز	۱. رعایت نکردن گردشگران در خصوص اصول اکوتوریسم
	۲. قرار گرفتن در نزدیک راه اصلی استان	۲. تغییر کاربری اراضی کشاورزی
	۳. موقعیت جغرافیای مناسب و همجواری با دو شهرستان سنندج و سقز	۳. صید بی رویه ماهی
	۴. مساعد بودن مسیر روستاهای پایین دست و بالادست سد به نسبت روستاهای اطراف	۴. رعایت نکردن حق آبه پایین دست سد
	۵. شناخته بودن روستاها مورد نظر به دلیل قرارگیری کنار رودخانه قزل	
اجتماعی - فرهنگی	۶. افزایش تمایل مردم به گذراندن اوقات فراغت در اطراف سد و رودخانه قزل اوزن	۵. به زیرآب رفتن مساجد، مدارس و مراکز بهداشتی در بالادست سد
	۷. تبدیل شدن سد سیازخ به عنوان یک مکان تفریحی در بین شهروندان دیواندره	۶. تراکم جمعیت و مزاحمت برای ساکنین بومی
اقتصادی	۸. بزرگ بودن روستاها به دلیل زمین های مرغوب	۷. ورود عناصر فرهنگی بیگانه و در معرض خطر قرار گرفتن فرهنگ سنتی و مذهبی روستاییان
	۹. افزایش تمایل سرمایه گذاری دولتی و خصوصی به دلیل تأمین آب	۸. کم توجهی در تخصیص اعتبار جهت توسعه گردشگری
	۱۰. روند رو به توسعه بازار شیلات ناشی از سد در شهرهای اطراف	۹. عدم حمایت از بخش خصوصی

در تحلیل استعدادها و ضعف‌های منطقه در جذب گردشگر و در خصوص فرصت‌ها و تهدیدها داخلی و خارجی به ترتیب در روستاهای مورد مطالعه بالادست و پایین‌دست سد با ۲۷ و ۱۰ فرصت در مقابل ۱۵ و ۹ نقطه تهدید جهت توسعه گردشگری روبرو است. با توجه به این مطلب که نقاط قوت (استعداد) منطقه خیلی بیشتر از نقاط ضعف است، ارائه راهکار مناسب جهت تقلیل این نقاط ضعف ضروری است.

نتایج حاصل از تحلیل صصص در جدول ۵ درج شده است. با توجه به رتبه‌بندی عوامل تاثیر گذار داخلی بر گردشگری روستاهایی بالادست و پایین‌دست سد؛ احداث سد گردشگری منطقه را افزایش داده است با میانگین وزنی ۰,۹۴ در رتبه اول و برگزاری مراسم نوروز در روستاها مورد مطالعه و اطراف سد در رتبه آخر قرار گرفته است. میانگین وزنی بالای ۲۴ مؤلفه در این قسمت نشان از توان بالای منطقه در جذب گردشگر است. در بررسی عوامل داخلی ضعف‌های تاثیر گذار بر گردشگری منطقه، کوچ اجباری ساکنین بالادست سد به دلیل آبیگری سد با میانگین وزنی ۰,۹۱۰ رتبه اول را از دید مردم دارا است. کمبود امکانات جهت اقامت گردشگران (هتل، مهمانسرا و ...) با میانگین وزن ۰,۸۹۵ رتبه دوم؛ به دلیل کوهستانی بودن منطقه انتقال آب به مزارع بالادست سخت و هزینه‌بر شده است با میانگین وزنی ۰,۸۹۰ رتبه سوم را از نظر مردم دارا هستند. وقتی ساکنین بالادست و پایین‌دست سد این عوامل را به‌عنوان مهم‌ترین نقاط ضعف بر سر راه توسعه پایدار گردشگری منطقه می‌دانند نشان‌دهنده‌ی این است که اسکان ندادن ساکنین بالادست سد سیازاخ و خالی از سکنه شدن این منطقه و به‌تبع آن نبود امکانات رفاهی برای گردشگران مانع توسعه و رونق گرفتن این صنعت می‌باشند. همچنین در رتبه‌بندی فرصت‌های تاثیر گذار خارجی بر گردشگری روستاهایی بالادست و پایین‌دست سد، مساعد بودن مسیر روستاهای پایین‌دست و بالادست سد به نسبت روستاهای اطراف با میانگین وزنی ۰,۹۲۰ رتبه اول را دارد؛ و به ترتیب موقعیت جغرافیای مناسب و هم‌جواری با دو شهرستان سنندج و سقز و تبدیل شدن سد سیازاخ به‌عنوان یک مکان تفریحی در بین شهروندان دیواندره با میانگین وزنی ۰,۸۶۰ و ۰,۷۹۵ را دارا هستند. این نشان‌دهنده آن است که مناطق بالادست و پایین‌دست سد سیازاخ نسبت به سایر مناطق شهرستان بیشتر مورد توجه مردم است؛ و همین‌طور احداث سد در این منطقه در جذب گردشگر خیلی مؤثر بوده است. در رتبه‌بندی تهدیدهای تاثیر گذار خارجی بر گردشگری روستاهایی بالادست و پایین‌دست سد، به زیرآب رفتن مساجد، مدارس و مراکز بهداشتی در بالادست سد با میانگین وزنی ۰,۸۵۵ رتبه اول را از دیدگاه مردم دارا است. کم‌توجهی در تخصیص اعتبار جهت توسعه گردشگری با میانگین وزنی ۰,۸۴۵ و عدم حمایت از بخش خصوصی با میانگین وزنی ۰,۷۹۰ رتبه سوم را دارند. این نشان‌دهنده بی‌توجهی دولت در اسکان مجدد ساکنین که روستاهایشان به زیرآب رفته و میزان اهمیت دولت به گردشگری در این منطقه است.

جدول (۵) تحلیل سوات (SWOT)

رتبه	میانگین وزن	مجموع وزن	جدول تحلیل SWOT
۱۵	۰,۷۵۰	۱۵۲	وجود ارتفاعاتی در سمت جنوب غربی دریاچه سد که دید تقریباً کاملی به دریاچه و سد دارد
۹	۰,۸۰۵	۱۶۱	وجود راه دسترسی نسبتاً آسان به سد و کوهی که در سمت جنوب غربی دریاچه قرار دارد جهت صعود به قله و دید بهتر نسبت به سد
۱	۰,۹۴۰	۱۸۸	احداث سد گردشگری منطقه را افزایش داده است
۸	۰,۸۱۵	۱۶۳	وجود رودخانه تقریباً دائمی قزل‌اوزن
۱۲	۰,۷۷۰	۱۵۴	نزدیک بودن محل قرارگیری سد که تقریباً در ۷ کیلومتری شهر دیواندره قرار گرفته است.
۷	۰,۸۲۵	۱۶۵	وجود زمین‌ها مستعد و حاصلخیز کشاورزی
۱۳	۰,۷۶۵	۱۵۳	وجود باغات در بالادست و پایین‌دست سد

S8	فزونی انواع ماهی‌های سردسیری در بالادست و پایین‌دست سد به دلیل احداث سد	۱۴۱	۰۰۷۰۵	۱۸
S9	وجود روستاهایی قدیمی و زیبا	۱۴۴	۰۰۷۲۰	۱۶
S10	شرایط خاص آب و هوایی جهت جذب گردشگر	۱۳۰	۰۰۶۵۰	۲۰
S11	تبدیل به مکانی برای اسکی و برف‌بازی	۹۸	۰۰۴۹۰	۲۳
S12	منطقه دارای امنیت اجتماعی و فرهنگی بالای است	۱۶۸	۰۰۸۴۰	۵
S13	برگزاری باشکوه مراسم نوروز در روستاها مورد مطالعه	۷۸	۰۰۳۹۰	۲۴
S14	مشارکت‌پذیری و گردشگر پذیر بودن ساکنین منطقه	۱۱۲	۰۰۵۶۰	۲۲
S15	برخورد مناسب زمین‌داران و باغداران با گردشگران	۱۳۵	۰۰۶۷۵	۱۹
S16	برخورد مناسب و گشاده‌رو بودن روستاها	۱۴۳	۰۰۷۱۵	۱۷
S17	به وجود آمدن و رونق گرفتن صنعت شیلات	۱۷۱	۰۰۸۵۵	۴
S18	افزایش محصولات کشاورزی و باغی با تأمین آب	۱۷۵	۰۰۸۷۵	۲
S19	افزایش بازدهی زمین‌ها و باغات کشاورزی	۱۶۶	۰۰۸۳۰	۶
S20	قابل اعتماد بودن منطقه جهت سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی	۱۵۲	۰۰۷۶۰	۱۴
S21	وجود نیرو کار جوان و علاقه‌مندی آن‌ها به کشاورزی و دامداری	۱۲۴	۰۰۶۲۰	۲۱
S22	وجود پتانسیل توسعه گردشگری	۱۷۴	۰۰۸۷۰	۳
S23	توسعه شیلات در منطقه	۱۵۹	۰۰۷۹۵	۱۰
S24	توسعه کشت آبی در منطقه	۱۵۵	۰۰۷۷۵	۱۱
W1	به دلیل کوهستانی بودن منطقه انتقال آب به مزارع بالادست سخت و هزینه‌بر شده است	۱۷۸	۰۰۸۹۰	۳
W2	ورود فاضلاب‌های روستاهای بالادست و پایین‌دست سد به داخل رودخانه و سد مربوطه	۱۵۳	۰۰۷۶۵	۸
W3	کوهستانی بودن منطقه کم بودن زمین‌های مسطح	۱۵۶	۰۰۷۸۰	۶
W4	صعب‌العبور بودن جاده‌های اتصالی در فصل سرد	۶۳	۰۰۳۱۵	۱۵
W5	عدم توجه به صنعت شیلات به‌عنوان یک عامل مهم در اشتغال‌زایی	۱۶۹	۰۰۸۴۵	۵
W6	مشارکت ندادن مردم در طرح گردشگری برای رونق گردشگری منطقه	۱۴۴	۰۰۷۲۰	۹
W7	تخریب مسیرهای آسفالتی و عدم توجه به بهسازی آن	۱۲۸	۰۰۶۴۰	۱۰
W8	توزیع ناعادلانه آب بین ساکنین منطقه	۸۵	۰۰۴۲۵	۱۳
W9	نبود امکانات بهداشتی تفریحی، حمل‌ونقل	۱۱۲	۰۰۵۶۰	۱۱
W10	کمبود امکانات جهت اقامت گردشگران (هتل، مهمانسرا و ...)	۱۷۹	۰۰۸۹۵	۲
W11	کوچ اجباری ساکنین بالادست سد به دلیل آنگیری	۱۸۲	۰۰۹۱۰	۱
W12	عدم سرمایه‌گذاری دولتی	۱۷۳	۰۰۸۶۵	۴
W13	عدم توجه به اسکان مجدد ساکنین بالادست که سکونت‌گاه‌های خود را از دست داده‌اند	۱۵۴	۰۰۷۷۰	۷
W14	عدم ایجاد پیست اسکی در منطقه با توجه به مساعد بودن منطقه و برف‌گیر بودن آن	۱۰۱	۰۰۵۰۵	۱۲
W15	وضعیت بد اقتصادی ساکنین بالادست و پایین‌دست سد جهت سرمایه‌گذاری	۷۸	۰۰۳۹۰	۱۴
O1	نزدیک بودن به مرکز استان و شهر سقز	۹۳	۰۰۴۶۵	۷
O2	قرار گرفتن در نزدیک راه اصلی استان	۱۵۲	۰۰۷۶۰	۴
O3	موقعیت جغرافیای مناسب و هم‌جواری با دو شهرستان سنندج و سقز	۱۷۲	۰۰۸۶۰	۲
O4	مساعد بودن مسیر روستاهای پایین‌دست و بالادست سد به نسبت روستاهای اطراف	۱۸۴	۰۰۹۲۰	۱
O5	شناخته بودن روستاها مورد نظر به دلیل قرارگیری کنار رودخانه قزل‌اوزن	۱۰۷	۰۰۵۳۵	۶
O6	افزایش تمایل مردم به گذراندن اوقات فراغت در اطراف سد و رودخانه قزل‌اوزن	۱۴۲	۰۰۷۱۰	۵
O7	تبدیل شدن سد سیبازخ به‌عنوان یک مکان تفریحی در بین شهروندان دیواندره	۱۵۹	۰۰۷۹۵	۳
O8	بزرگ بودن روستاها به دلیل زمین‌های مرغوب	۸۵	۰۰۴۲۵	۹
O9	افزایش تمایل سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی به دلیل تأمین آب	۷۶	۰۰۳۸۰	۱۰
O10	رونق رو به توسعه بازار شیلات ناشی از سد در شهرهای اطراف	۸۹	۰۰۴۴۵	۸
T1	رعایت نکردن گردشگران در خصوص اصول اکو توریسم	۱۰۶	۰۰۵۳۰	۶
T2	تغییر کاربری اراضی کشاورزی	98	۰۰۴۹۰	۷
T3	صید بی‌رویه ماهی	۸۷	۰۰۴۳۵	۹
T4	رعایت نکردن حق آبه پایین‌دست سد	۱۲۹	۰۰۶۴۵	۵
T5	به زیرآب رفتن مساجد، مدارس و مراکز بهداشتی در بالادست سد	۱۷۱	۰۰۸۵۵	۱
T6	تراکم جمعیت و مزاحمت برای ساکنین بومی	۱۳۴	۰۰۶۷۰	۴
T7	ورود عناصر فرهنگی بیگانه و در معرض خطر قرار گرفتن فرهنگ سنتی و مذهبی روستاییان	94	۰۰۴۷۰	۸
T8	کم‌توجهی در تخصیص اعتبار جهت توسعه گردشگری	۱۶۹	۰۰۸۴۵	۲
T9	عدم حمایت از بخش خصوصی	۱۵۸	۰۰۷۹۰	۳

منبع: یافته‌های پژوهش

در رابطه با مقایسه و سنجش نگرش اقتصادی- اجتماعی و زیست‌محیطی ساکنان بالادست و پایین‌دست سد بعد احداث سد در مورد هر یک از گویه‌های موجود، در زمان‌های قبل از احداث سد و بعد احداث سد تفاوت‌های هنگفتی را نشان می‌دهد (جدول ۶).

جدول (۶) سنجش نگرش ساکنان بالادست و پایین‌دست سد

سؤالات	نگرش ساکنان بالادست سد					نگرش ساکنان پایین‌دست سد				
	خیلی کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	خیلی کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
بهبود وضعیت اقتصادی	۱۸,۷	۷۴,۷	۱,۳	۲,۷	۲,۷	۲,۷	۲,۷	۲,۷	۲,۷	۳,۷۶
بهبود وضعیت رفاهی	۲۶,۷	۶۸	۰	۴	۱,۳	۴	۱,۳	۱,۳	۱,۳	۳,۵۴
گردشگری در منطقه	۰	۹,۳	۶,۷	۸۰	۳,۷۸	۴	۸۰	۴	۳,۷۸	۴,۱۸
جبران آوارگی ساکنین	۲۵,۳	۶۰	۱,۳	۱۳,۳	۲,۰۲	۰	۱۳,۳	۰	۲,۰۲	۲,۸۳
فرهنگ و آداب‌ورسوم	۱۰,۷	۸۵,۳	۱,۳	۲,۷	۱,۹۶	۰	۲,۷	۰	۱,۹۶	۲,۷۳
تعداد مدارس	۵۲	۴۸	۰	۰	۱,۴۸	۰	۰	۰	۱,۴۸	۲,۲۱
تعداد مساجد	۶۴	۳۴,۷	۰	۱,۳	۱,۳۸	۰	۱,۳	۰	۱,۳۸	۲,۲
اشتغال ساکنین روستا	۳۲	۶۱,۳	۰	۶,۷	۱,۸۱	۰	۶,۷	۰	۱,۸۱	۱,۵۵
اشتغال ساکنین منطقه	۱۷,۳	۷۰,۷	۰	۱۲	۲,۰۶	۰	۱۲	۰	۲,۰۶	۲,۸
بهبود وضعیت بهداشت	۳۳,۳	۶۴	۰	۲,۷	۱,۷۲	۰	۲,۷	۰	۱,۷۲	۲,۵۶
مقدار زمین‌های مرغوب	۴	۴۵,۳	۰	۴۹,۳	۲,۹۸	۱,۳	۴۹,۳	۰	۲,۹۸	۴,۰۸
رونق صنایع دستی	۲۰	۸۰	۰	۰	۱,۸	۰	۰	۰	۱,۸	۲,۱۳
مقدار زمین‌های کشاورزی	۳۲	۶۶,۷	۰	۱,۳	۱,۷	۰	۱,۳	۰	۱,۷	۱,۸۳
افزایش بازدهی زمین‌های کشاورزی	۱,۳	۷۰,۷	۰	۲۸	۲,۵۴	۰	۲۸	۰	۲,۵۴	۳,۹
قیمت زمین‌های پایین‌دست	۰	۰	۰	۰	-	۰	۰	۰	-	۴,۳۲
رونق شیلات	۰	۸	۱,۳	۸۰	۳,۹۳	۱۰,۷	۸۰	۱,۳	۳,۹۳	۴,۰۱
تخریب محیط‌زیست	۱,۳	۶۱,۳	۱۲	۲۵,۳	۱,۷۶	۰	۲۵,۳	۱۲	۱,۷۶	۱,۸

منبع: یافته‌های پژوهش

نگرش ساکنان در مورد گویه‌ی احداث سد موجب بهبود وضعیت اقتصادی و بهبود سطح زندگی روستاییان ساکن حوزه می‌شود، در ساکنین بالادست و پایین‌دست سد به ترتیب دارای میانگین‌های ۱,۹۶ (کم) و ۳,۷۶ (زیاد) است و این بیانگر این واقعیت است که بعد از احداث سد در بالادست وضعیت اقتصادی و سطح زندگی کاهش یافته و در پایین‌دست موجب بهبود وضعیت اقتصادی و بهبود سطح زندگی شده است.

میانگین نگرش ساکنین در مورد گویه‌ی احداث سد موجب بهبود وضعیت رفاهی روستاییان ساکنین حوزه بالادست و پایین‌دست سد می‌شود، به ترتیب دارای میانگین‌های ۱,۸۵ (کم) و ۳,۵۴ (زیاد) است و این بیانگر این مطلب است که با بهبود وضعیت اقتصادی و بهبود سطح زندگی، در پایین‌دست وضعیت رفاهی افزایش یافته، در حالی که در بالادست وضعیت رفاهی کاهش یافته است. میانگین نگرش ساکنان در مورد گویه‌ی احداث سد گردشگری در منطقه را افزایش داده است، در بالادست و پایین‌دست سد به ترتیب دارای میانگین‌های ۳,۷۸ (زیاد) و ۴,۱۸ (خیلی زیاد) است و این بیانگر رشد گردشگری در بالادست و به نسبت بیشتری در پایین‌دست سد است. میانگین نگرش این‌که آوارگی ساکنان دریاچه سد به طرق مختلف جبران شده است، در بالادست و پایین‌دست سد به ترتیب دارای میانگین ۲,۰۲ (کم) و ۲,۸۳ (متوسط) است و این بیانگر این مطلب است که خسارت‌های دریافتی در حد جبران ساکنان آواره شده، ساکنین حوزه دریاچه سد نبوده است. میانگین نگرش ساکنان در مورد گویه‌ی سدسازی در منطقه دارای اثر مثبت بر فرهنگ

و آداب و رسوم محلی مؤثر بوده است، در بالادست و پایین دست سد به ترتیب ۱,۹۶ (کم) و ۲,۷۳ (متوسط) است و این بیانگر تأثیر مثبت محدودی، بر فرهنگ و آداب رسوم مردم پایین دست سد و عدم تأثیر مثبت بر فرهنگ و رسوم ساکنین بالادست سد است. میانگین نگرش ساکنین در مورد گویه ی احداث سد تعداد مدارس فعال را افزایش داده است، در بالادست و پایین دست سد به ترتیب دارای میانگین ۱,۴۸ (خیلی کم) و ۲,۲۱ (کم) است و این بیانگر این مطلب است که در بالادست مدارس از بین رفته (کافلی، شیخ حیدر، گله سور) یا به صورت نیمه فعال (دباغ) دایر است و پایین دست تأثیر چشم گیری در رونق مدارس نداشته است. میانگین نگرش ساکنین در مورد گویه ای تأثیر مثبت سدسازی بر مساجد و اماکن مذهبی در بالادست و پایین دست سد به ترتیب دارای میانگین ۱,۳۸ (خیلی کم) و ۲,۲ (کم) است و این بیانگر این مطلب است که سدسازی در بالادست مساجد و اماکن مذهبی را از بین برده و در پایین دست نیز تأثیر مثبت ناچیزی بر مساجد و اماکن مذهبی داشته است. میانگین نگرش ساکنین در مورد گویه ی احداث سد موجب اشتغال ساکنین منطقه در مراحل کار ساختمانی سد شده است، در بالادست و پایین دست سد به ترتیب دارای میانگین ۱,۸۱ (کم) و ۱,۵۵ (کم) است و این بیانگر آن است که در مراحل کار ساختمانی سد به صورت محدود از افراد بومی منطقه استفاده شده است. میانگین نگرش ساکنان در مورد گویه ی احداث سد اشتغال ساکنین منطقه را افزایش داده است، در بالادست و پایین دست سد به ترتیب ۲,۰۶ (کم) و ۲,۸۰ (متوسط) است و این بیانگر این مطلب است که تعداد مراکز صنعتی در بالادست سد هنوز رونق آن چنانی نگرفته است و در پایین دست سد با افزایش سطح زیر کشت و واحدهای مرغداری و دامداری به دلیل تأمین آب این مراکز در حال رونق گرفتن است. میانگین نگرش ساکنان در مورد گویه ی احداث سد باعث بهبود وضعیت بهداشت ساکنین حوزه شده است، در بالادست و پایین دست سد به ترتیب ۱,۷۲ (کم) و ۲,۵۶ (متوسط) است و این نشان دهنده کاهش سطح بهداشت در بالادست و تأثیر مثبت نسبتاً محدود در وضعیت بهداشت ساکنین پایین دست سد است. میانگین نگرش ساکنان در مورد گویه ی احداث سد موجب افزایش زمین های مرغوب در اثر آبیگری سد و تأمین آب زراعی، شده است، در بالادست و پایین دست سد به ترتیب ۲,۹۸ (متوسط) و ۴,۰۸ (زیاد) است و این گواه این مطلب است با تأمین آب، به خصوص اراضی پایین دست زمین های مرغوب چه از لحاظ کشت و چه از لحاظ موقعیت، افزایش پیدا کرده است و در بالادست هم تأثیر آن چنانی بر افزایش زمین های مرغوب نداشته است. میانگین نگرش ساکنان در مورد گویه ی احداث سد موجب افزایش رونق صنایع دستی در منطقه شده است، در بالادست و پایین دست سد به ترتیب ۱,۸ (کم) و ۲,۱۳ (کم) است و این نشان دهنده ای این مطلب است که چه در بالادست و چه در پایین دست سد، سدسازی تأثیر چندانی در رونق صنایع دستی نداشته است. میانگین نگرش ساکنان در مورد گویه ی احداث سد مقدار زمین های کشاورزی در اختیار خانوار را افزایش داده است، در بالادست و پایین دست سد به ترتیب ۱,۷ (کم) و ۱,۸۳ (کم) است و این بیان کننده ی، این مطلب است که در هر دو جامعه مورد مطالعه ی بالادست و پایین دست بر این باورند که سد مقدار زمین های کشاورزی در اختیار خانوارها را افزایش نداده است. میانگین نگرش ساکنان در مورد گویه ی احداث سد موجب افزایش بازدهی زمین های کشاورز به زیر آب نرفته شده است، در بالادست و پایین دست سد به ترتیب ۲,۵۴ (متوسط) و ۳,۹ (زیاد) است و این بیان کنند افزایش بازدهی زمین های در اثر احداث سد است. میانگین نگرش ساکنان در مورد گویه ی احداث سد موجب افزایش قیمت زمین های پایین دست سد شده است که در پایین دست سد

۴,۳۲ (زیاد) است و این افزایش قیمت را در اثر احداث سد می‌دانند. میانگین نگرش ساکنان در مورد گویه ی احداث سد موجب رونق صنعت شیلات در منطقه شده است که در بالادست و پایین دست سد به ترتیب ۳,۹۳ (زیاد) و ۴,۰۱ (زیاد) است که این رونق صنعت شیلات در منطقه را به واسطه‌ی احداث می‌دانند. میانگین نگرش ساکنان در مورد گویه ی احداث سد آثار تخریبی در محیط‌زیست نداشته است، به ترتیب در روستاهای بالادست و پایین دست سد ۱,۷۶ (کم) و ۱,۸ (کم) است؛ که این نشان‌دهنده‌ی تخریب محیط‌زیست در اثر احداث سد در محدود روستاهای بالادست و خط انتقال آب که از روستاهای پایین دست عبور می‌کند خسارت‌های زیست‌محیطی زیادی به بار آورده است.

در تلخیص مؤلفه‌ها و درصد واریانس آن‌ها، عامل‌ها نام‌گذاری شده به همراه با میزان واریانس تبیین شده آن‌ها برای نگرش ساکنان نسبت به تأثیرات احداث سد بر زندگی خود محاسبه شده است. همان‌طور که مشخص است در این نگرش سنجی مؤلفه تاثیر بر سطح زندگی و منبع درآمد خانوارها واریانس بیشتری را نسبت به دیگر مؤلفه‌ها در بالادست سد و پایین دست سد دارد (۵۳,۲۳ و ۵۹,۴۱) که این وزن بیشتر نشان اهمیت بالای این مؤلفه است. مؤلفه‌های ۴ و ۵ هیچ‌کدام از متغیرها را در بالادست و پایین دست سد در برنگرفته است، از این رو دارای کمترین درصد واریانس هستند (جدول ۷).

با احداث سد، بر زندگی ساکنان درزمینه‌های مختلف مانند تاثیر بر سطح زندگی، بهبود وضعیت رفاهی، بهبود وضعیت اقتصادی، رشد گردشگری به واسطه احداث سد، در بالادست و پایین دست سد مؤثر بوده است. احداث سد از طریق کاهش منبع درآمد در اثر از بین بردن مشاغل اصلی روستایی در بالادست و آواره شده ساکنین بالادست سد باعث کاهش سطح زندگی این دسته از ساکنین شده از طرف دیگر از طریق افزایش سطح زیر کشت آبی و رونق گرفتن کارگاه‌ها و واحدهای صنعتی در اثر تأمین آب در بخش‌های مختلف توسط سد موجب بهبود وضعیت سطح زندگی و وضعیت اقتصادی شده است.

با تأمین آب و رونق گرفتن مناطق پایین دست روند مهاجرت از روستا کاهش یافته است و ساکنین که قبلاً از روستا مهاجرت کرده بودند بارونق گرفتن کشت آبی و به تبع آن افزایش درآمد نسبت به کشت دیم، در حال بازگشت به روستا می‌باشند این در حالی است که در بالادست سد با آبیگری سد روستاها به زیرآب می‌روند و این ساکنین مجبور به کوچ اجباری از سکونتگاه‌های آبا و اجدادی خود هستند.

بحث

در این تحقیق احداث سد سیازاخ و چشم اندازه ایجاد شده در منطقه به عنوان مبنایی برای توسعه گردشگری جغرافیای بر پایه ای چشم اندازه‌ها طبیعی مورد توجه قرار گرفت. یکی از جدیدترین شاخه‌های گردشگری، زمین گردشگری یا گردشگری جغرافیایی است که شاخه‌ای از طبیعت گردی و از اشکال گردشگری پایدار به شمار می‌رود. طبیعت گردی در جمبه‌های مختلف مورد توجه است. جهانگیر و محمدی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای خود تحت عنوان ارزیابی توان توسعه زمین گردشگری غار کرفتو استان کردستان با استفاده از مدل استراتژیک SWOT و مدل تحلیلی FASSOULAS به این نتیجه رسیده‌اند که استراتژی مناسب برای غار کرفتو استراتژی تهاجمی/ رقابتی می‌باشد و لازم است در زمینه‌های مثل توسعه امکانات ورزشی منطقه و ترغیب به سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در این ژئو

سایت اقدام شود و در بین ارزش های مورد بررسی ارزش علمی غار امتیاز ویژه ای را کسب کرد که نشان از اهمیت این ارزش در توسعه گردشگری منطقه داشته است. فلاح تبار (۱۳۹۶) در مقاله ی تحت عنوان چالش های طرح های توسعه روستایی از دیدگاه توسعه پایدار (با استفاده از مدل SWOT) به این نتیجه رسیدند که توسعه پایدار روستایی، با انسجام، یکپارچگی، رفع مشکلات و تنگناها و رفع چالش چرخه ی طرح ها و برنامه ریزی روستایی حاصل می گردد.

کاسا^۱ و همکاران (۲۰۱۴) نشان دادند که سازمانهای دولتی باید برای برطرف کردن نیازهای جامعه روستایی تلاش کنند تا بتوانند معیشت پایدار و توسعه روستایی را ایجاد کنند. ریچارد^۲ و همکاران (۲۰۱۳) گردشگری را عامل بهبود کیفیت زندگی روستاییان در شاخصهای توسعه محلی، سطح دستمزدها، کاهش فقر و بهبود آموزش و سلامتی روستاییان گزارش نمودند. در این تحقیق با استفاده از روش تحلیلی سوات مشخص شد احداث سد، قابلیت و امکان گردشگری منطقه را افزایش داده است که با میانگین وزنی ۰٫۹۴۰ به عنوان مهم ترین عامل تاثیر گذار بر صنعت گردشگری در منطقه شناخته شده است. در همین راستا آئینی و همکاران (۱۳۹۱) به این نتیجه رسیده اند که سدها و نیروگاه های وابسته به آنها علاوه بر اینکه یکی از منابع مهم تأمین آب و انرژی برق و ... هستند، با ایجاد مناظر خاص خود، ظرفیت های بزرگی برای رشد و توسعه صنعت گردشگری نیز محسوب می شوند. در بسیاری از کشورهای دنیا نیز سدها و دریاچه های آنها از مهم ترین قطب های گردشگری آن کشور محسوب می شوند و سالانه هزاران مسافر را به خود جذب می کنند. در خصوص تقویت گردشگری در منطقه یکی از مهم ترین عوامل ایجاد پیست اسکی در اطراف سد با توجه به برف گیر بودن منطقه و ایجاد زیرساخت های گردشگری و اماکن رفاهی و خدماتی در این تحقیق معرفی شده است که آئینی و همکاران (۱۳۹۱) نیز محوطه سازی اطراف دریاچه، احداث مراکز تفریحی، رستوران، زیباسازی سازه سدها با استفاده از ابزارهای هنری و نورپردازی بخش های مختلف سد از قبیل تاج، بدنه، سرریز و ... را به عنوان راهکارهای مختلف جذب توریسم سد معرفی کرده است. در خصوص کاهش اثرات منفی سدسازی در منطقه از جمله کوچ اجباری ساکنین بالادست سد سیازاخ، از بین رفتن مشاغل اصلی (دامداری)، اسکان مجدد ساکنین بالادست سد در نزدیک ترین مکان به روستاهایی قبلی خود و گسترش صنعت گردشگری در منطقه را به عنوان راهکار ایجاد اشتغال در منطقه معرفی شده است، در این خصوص پیری (۱۳۹۰) نیز به این نتیجه رسیده است که عملیات سدسازی در هر منطقه آثار منفی و مثبتی به دنبال خواهد داشت؛ این بحث قابل انکار نیست، اما باید با مطالعه دقیق مطالعات سد از جمله اقتصادی-اجتماعی سعی شود آثار منفی را به حداقل و آثار مثبت را افزایش داد، با اهمیت دادن به توسعه پایدار گردشگری می تواند بر هر سه بعد مذکور مؤثر بوده و در پروژه های سدسازی اثرات منفی ناشی از احداث را کاهش دهد. در این تحقیق با استفاده از مقایسه نگرش ساکنین در خصوص اثرات سد سیازاخ بر وضعیت اقتصادی، وضعیت اجتماعی (کاهش تعداد مساجد و اماکن فرهنگی، مهاجرت)، زیست محیطی و گسترش شیلات در منطقه نشان داده که سد سیازاخ بر مؤلفه ها مذکور اثرات مثبت و منفی گذارده است (به تفکیک در جدول (۶) آورده شده است)؛ در این خصوص تحقیقی توسط مکولی (۱۹۹۶) تحت عنوان «اکولوژی و سیاست سدهای بزرگ» ضمن

¹ Kassa

² Richard

بررسی تأثیرات سدهای بزرگ در جهان در ابعاد اقتصادی- اجتماعی، زیست‌محیطی و گردشگری پرداخته، به این نتیجه می‌رسند که احداث سدهای بزرگ، مزایای در توسعه گردشگری و اشتغال ساکنین، کنترل سیلاب، تولید برق، ایجاد درآمد، پرورش ماهی و ... دارند. تحلیل عاملی و تلخیص مؤلفه در جدول (۸) نشان داد، بیشترین و مهم‌ترین اثر اقتصادی- اجتماعی سد سیازاخ به ترتیب بر سطح زندگی و منبع درآمد خانوارها، بازدهی و قیمت زمین، روند مهاجرت در منطقه، رشد گردشگری در منطقه و رونق گرفتن شیلات بوده است که در این خصوص گلباز و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیق خود با عنوان اثرات اقتصادی- اجتماعی و زیست‌محیطی سد به این نتیجه رسیدند که مهم‌ترین اثرات مثبت این طرح عبارت بوده‌اند از: بهبود کشاورزی منطقه، افزایش سطح آب زیرزمینی، کنترل سیلاب، بهبود شرایط اقلیمی منطقه، افزایش ارزش زمین، بهبود گردشگری و توسعه ورزش‌های آبی.

با ارائه استراتژی‌های توسعه گردشگری در روستاهای بالادست و پایین‌دست سد سیازاخ بر اساس مدل تحلیل SWOT در ارتباط با استعدادهای داخلی- خارجی (SO) می‌توان به این موارد اشاره کرد.

- بهره‌گیری از مناظر طبیعی و ایجاد امکان تفریحی و بهداشتی و مجهز کردن مناطق هدف گردشگری به اماکن رفاهی.

- حراست از محیط‌زیست و بهره‌برداری از آن با توجه به توسعه پایدار منابع طبیعی.

- جنگل‌کاری در مراتع اطراف و مشرف به سد.

- احترام گذاشتن به فرهنگ بومی و جلوگیری از فراموشی آن با برگزاری همایش‌ها بومی محلی در آن منطقه.

- با توجه به اینکه نیروی کار یکی از مهم‌ترین عامل پیشرفت هر کشور است، این منطقه دارای نیروی آماده‌به‌کار و با انگیزه است که یکی از پتانسیل اصلی در توسعه این منطقه است.

- با توجه به ارتفاعات مناسب مشرف به دریاچه سد و برف‌گیری بودن این منطقه که معمولاً ۵ ماه کاملاً پوشیده از برف است می‌توان با ایجاد پیست اسکی در این محل موجب شکوفایی استعداد گردشگری این منطقه شد با توجه به اینکه پیست اسکی برف در استان وجود ندارد، به راحتی می‌تواند توجه کل استان را به خود جذب کند.

- با ایجاد امکانات موردنیاز گردشگری در این روستاهای بالادست و پایین‌دست سد می‌توان این منطقه را به عنوان یک منطقه هدف گردشگری شناخت.

در خصوص ضعف‌های داخلی- خارجی (WT) با در نظر گرفتن آسیب‌های که به منطقه با ورود گردشگر به منطقه وارده شده به ارائه راهکارهای ذیل می‌پردازیم:

- فرهنگ‌سازی در جهت جلوگیری از تخریب محیط‌زیست و آسیب‌های فرهنگی

- اهمیت دادن به مردم بومی و مشارکت دادن آن در خصوص مسائل مختلف و تصمیم‌گیری‌ها

- تسهیل و تسریع در اعطایی مجوز در کسب‌وکارهای مرتبط با صنعت گردشگری در منطقه

- بهبود امکانات و تسهیلات؛ شرایط کالبدی راه‌ها، تسریع در سامان‌دهی طرح فاضلاب روستاها

- اصلاح دید نسبت به مناطق اطراف و سیاست‌گذاری‌ها و تجدیدنظر از طریق بزرگان و مسئولان

فعالیت گردشگری و جذب توریست یکی از مهمترین، شناخته شده ترین و متنوع ترین فعالیت های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بشر محسوب می شود که می تواند علاوه بر مزیت تبادل فرهنگی و مشارکت اجتماعی، درآمدهای اقتصادی

قابل توجهی نیز برای جوامع میزبان ایجاد نماید (رنجبر و همکاران، ۱۳۹۵). با توجه به نبود شناخت کافی از مفهوم و کارکردهای گردشگری روستایی در روستاهایی هدف گردشگری، ایجاد آگاهی برای ساکنین بالادست و پایین دست سد مبتنی بر قابلیت گردشگری روستایی برای تبدیل شدن به موقعیت شغلی در کنار سایر بخش های روستا از نخستین گام های توسعه پایدار گردشگری روستایی است. برای ایجاد این کار باید مشارکت بین ساکنین روستا و همین طور مشارکت بین دولت و روستاییان منطقه افزایش یابد. از سوی دیگر فرآیندهای اداری و مجوزها در خصوص گردشگری به راحتی در اختیار سرمایه گذاران خصوص قرار گیرد تا در بین این سرمایه گذاران ایجاد انگیزه کند و زیرساخت های مناسب برای گردشگر پذیر بودن این منطقه را فراهم سازد. رعایت و پیاده سازی قواعد پیچیده اداری اغلب فراتر از توان فنی و مالی واحدهای کوچک اقتصادی روستایی است، جامعه محلی یکی از دلایل عدم شکل گیری واحدهای اقتصادی کوچک گردشگری را دل نگرانی روستاییان از گرفتاری در پیچ و خم این ساختار دانستند. در نهایت توجه مسئولین به این منطقه با توجه به پتانسیل های گردشگری و رفع موانع اداری می تواند موجب رونق گردشگری پایدار و به تبع آن اشتغال پایدار گردد و بهره مضاعفی از احداث سد سیازاخ حاصل شده زیانهای حاصل از آن کاهش یابد. در این راستا نیز حسینی نژاد و دریاباری (۱۳۹۶) بیان نمودند که کشور ایران علی رغم داشتن چشمه های آب گرم و معدنی فراوان، تاکنون نتوانسته است با برنامه ریزی مناسب نسبت به توسعه زیر ساخت های گردشگری اقدام و سهم قابل قبولی در توسعه گردشگری داشته باشد.

نتیجه گیری

با جایگزینی مشاغلی در قالب اقتصاد غیر زراعی، می توان روند توسعه پایدار روستایی را بهبود بخشید. گردشگری در مناطق بالادست و پایین دست سد با توجه به ایجاد دریاچه مصنوعی پشت سد، فرصتی را فراهم آورده است که اقدام به ایجاد مراکز تفریحی و گردشگری شده و از وابستگی معیشتی به اقتصاد کشاورزی و افزایش تقاضا برای برداشت از منابع آبی جلوگیری شود. تهدیدها (ضعف) موجود مانند خالی از سکنه شدن روستاهایی بالادست سد، نبود امکانات تفریحی، گردشگری، بهداشتی، عدم بهسازی راه های آسفالتی و بخصوص نبود زیرساخت های گردشگری پایدار در منطقه را تبدیل به قوت ها یعنی اسکان مجدد ساکنین بالادست در نزدیک ترین مکان به روستاهایی قبلی، ایجاد مکان های تفریحی و توریستی، بهداشتی در منطقه، بهسازی و گسترش راه های آسفالتی و توسعه زیرساخت های گردشگری با مشارکت جامعه محلی نمود. در شرایط حاضر، فقدان زیرساخت های گردشگری و گردشگری پذیر در منطقه منجر به وضعیت نامطلوب گردشگری شده است. استفاده از بخش خصوص در منطقه و ایجاد تشکل های از افراد روستاییان منطقه و تعامل همه جانبه بین آن ها و دولت می تواند نقاط ضعف را به نفع نقاط قوت گردشگری منطقه تبدیل و موجب اشتغال زایی و بهبود سطح زندگی و وضعیت اقتصادی ساکنین گردد.

منابع

- ازکیا، مصطفی، ایمانی، علی. ۱۳۸۷، توسعه پایدار روستایی، انتشارات اطلاعات، ۴۵۲ ص.
- ازکیا، مصطفی، دربان آستانه، علیرضا، ۱۳۸۲، روش های کاربردی تحقیق، انتشارات کیهان، ۵۳۸ ص.
- ازکیا، مصطفی، ۱۳۸۷، توسعه پایدار روستایی، دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، سازمان شهرداری و دهیاری های کشور، وزارت کشور تهران، ۲۹۳ ص.

پیری، حلیمه، (۱۳۹۰). ارزیابی اثرات زیست محیطی احداث چاه نیمه چهارم در زابل، فصلنامه آمایش سرزمین، سال دهم، شماره پنجم، ص ۱۴۰-۱۴۳.

جوان، جعفر، شایان، حمید، کدیور، علی اصغر، ۱۳۸۸، تحلیل اثرات اجتماعی، اقتصادی، و محیطی سدهای کارده مشهد و بیدواز اسفراین، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره ۱۳، صص ۲۰-۴۳.

جهانگیر، محمد حسین و محمدی، علی، ۱۳۹۶، ارزیابی توان توسعه زمین گردشگری غار کرفتو استان کردستان با استفاده از مدل استراتژیک swot و مدل تحلیلی FASSOULAS، فصلنامه علمی- پژوهشی جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، سال هفتم، شماره ۴، صص ۱۵۳-۱۶۸.

حسینی نژاد، سید رامین و دریاباری، سید جمال الدین، ۱۳۹۶، بررسی نقش گردشگری در توسعه پایدار منطقه (نمونه موردی: گردشگری سلامت استان اردبیل)، فصلنامه علمی- پژوهشی جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، سال هفتم، شماره ۳، صص ۵۵-۶۳.

رادکانی، بیتا، بریم نژاد، ولی، نظامی، محمد طاهر، ۱۳۸۳، ارزیابی اثرات اقتصادی- اجتماعی سد گلستان، اولین کنفرانس ملی راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار.

رضایی، رضا، ۱۳۹۳، اثرات اقتصادی- اجتماعی احداث سد بر روستاهای بالادست (سد معشوره استان لرستان)، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه رازی کرمانشاه.

رکن الدین افتخاری، عبدالرضا و قادری اسماعیل، ۱۳۸۱، نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چهارچوب های نظریه ای)، مدرس علوم انسانی، ۶(۲) پیاپی ۲۵، صص ۴۰-۲۳.

رمضان زاده لسبویی، مهدی، زهرا حیدری و جواد گلین شریف دینی، ۱۳۸۹، امنیت و توسعه فعالیتهای گردشگری در شهرهای ساحلی (مطالعه موردی: سواحل شهر رامسر)، همایش ملی امنیت در شهرهای ساحلی، دفتر تحقیقات کاربردی فرماندهی انتظامی استان هرمزگان.

رنجبر، محمد حسین؛ باقری، مهدی؛ خداوردیان، انسیه، ۱۳۹۵، تجزیه و تحلیل راهبردها و ارائه راهکارهای توسعه گردشگری شهر همدان با استفاده از مدل SWOT، فصلنامه علمی- پژوهشی جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، سال ششم، شماره ۲، صص ۵۵-۷۲.

ریچارد، جولیا شارپلی، ۱۳۸۰، گردشگری روستایی، ترجمه منشی زاده، رحمت الله و نصیری فاطمه، انتشارات منشی، ۲۱۶ ص.

عناستانی علی اکبر، عینالی جمشید، رومیانی احمد. ۱۳۹۶، عوامل مؤثر بر رضایت گردشگران از فضای گردشگری روستایی در ناحیه خرقان شهرستان بوئین زهرا. اقتصاد فضا و توسعه روستایی. ۶(۲۰): صص ۱۷۲-۱۵۵.

فلاح تبار، نصراله، ۱۳۹۶، چالش های طرح های توسعه روستایی از دیدگاه توسعه پایدار (با استفاده از مدل SWOT)، فصلنامه علمی- پژوهشی جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، سال هفتم، شماره ۳، صص ۱۸۷-۲۰۲.

کریم پور ریحان، مجید، شریف جاهد، شهرزاد، ۱۳۹۶، مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی توسعه پایدار گردشگری استان کرمان با تاکید بر گردشگری کویر شهداد، فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای) سال هفتم، شماره ۴، صص ۱۸-۷.

گلباز، مریم، حیدری، بهمن، حسین زاد فیروزی، جواد، حیاتی، باب اله، ریاحی درچه، فرشید، ۱۳۹۶، ارزیابی اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی سد و شبکه آبیاری تنگاب فیروزآباد فارس، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، شماره ۲: صص ۱۷۹-۱۹۵.

مجیدی ده شیخ حکیمه، صفربادی اعظم، گلی علی، ۱۳۹۶، آمایش منطقه ای جاذبه های گردشگری با تاکید بر توان های اکوتوریسم (استان کهگیلویه و بویراحمد)، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی شهری، شماره ۲۹، صص ۶۱-۸۲.

محمدی سعدی، مرادی اسکندر، رشیدی زبیده، ۱۳۹۶، اثرات گردشگری بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی، از دید جامعه میزبان: مطالعه موردی: بخش اورامان (شهرستان سروآباد)، فصلنامه جغرافیا، شماره ۵۲، صص ۱۲۱-۱۳۶.

مطیعی لنگرودی، سید حسن، حیدری زهرا، ۱۳۹۱، متنوع‌سازی اقتصاد روستاهای ساحلی با تأکید بر گردشگری صیادی (مطالعه موردی: روستاهای ساحلی شهرستان تنکابن)، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی سال یکم، شماره ۱، صص ۳۶-۱.

ملک حسینی افسانه، علی اصغر میرکراده، ۱۳۹۳، ارزیابی تأثیرات اجتماعی سد سلیمان‌شاه سنقر بر روستاهای تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی سد، پژوهش‌های روستایی، دوره ۵، شماره ۳، صص ۶۱۰-۵۸۹.

مهندسین مشاور آب نیرو، ۱۳۹۲، مطالعات پایه، گزارش توجیهی احداث سد سیازاخ دیواندره، کارفرما شرکت سهامی آب منطقه ای کردستان.

موسوی میرنجف، نیرومند شیشوان صغری، مجنوننی توتاخانه علی، آفتاب احمد، ۱۳۹۶، ارائه راهبرد توسعه گردشگری در مناطق روستایی با استفاده از مدل تلفیقی SWOT- ANP مطالعه موردی: روستای صور شهرستان بناب، مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی، شماره ۱۸، ۳۹-۵۶.

نوروزی، عباس، حاجی میر رحیمی، سیدداود. (۱۳۹۱)، توریسم روستایی، ظرفیت بالقوه توسعه گردشگری در ایران، اولین همایش ملی جغرافیا و گردشگری در هزاره سوم، نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد.

Andereck, Kathleen L., Karin M. Valentine, Richard C. Knopf, and Christine A. Vogt (2005). "Residents' Perceptions of Community Tourism Impacts." *Annals of Tourism Research*, 32 (4): 1056-1076.

Cleetus R., Clemmer S., Davis E., Deyette J., Downing J. and Frenkel S., 2012, Ripe for Retirement: The Case for Closing America's Costliest Coal Plants (Cambridge, MA: Union of Concerned Scientists), Online: www.ucsusa.org/assets/documents/clean_energy/Ripe-for-Retirement-Full-Report.pdf, 106 p.

Holdman, J., 2011, Spokanes seek new Grand Coulee deal. *Journal of rural development Hyderabad*, 39(2): 134-152.

Kassa, K. and Eshetu, Z., 2014, Situation analysis of rural livelihoods and socioeconomic dynamics for sustainable rural development: The Case of Legehida Woreda district. *Journal of Agriculture and Environmental Management*, No 3, 201-208;

Kirchherr, J., Charles, K. J., & Walton, M. J., 2016, Multi-causal pathways of public opposition to dam projects in Asia: A fuzzy set qualitative comparative analysis (fsQCA). *Global Environmental Change*, 41: 33-45.

Liu, J. C., P. J. Sheldon, and T. Var (1987). Resident Perception of the Environmental Impacts of Tourism. *Annals of Tourism Research*, 14 (1): 17-37

Mc Cully, P. S., 1996, *The Ecology and Politics of Large Dams*, London: zed books.

Milman, A., and A. Pizam 1988. Social Impacts of Tourism on Central Florida. *Annals of Tourism Research*, 15 (2): 191-204.

Scudder, T., 2012, Resettlement Outcomes of Large Dams." In *Impacts of Large Dams: A Global Assessment*, Springer, 67.

Paul Lepp, A., 2004, *Tourism in a rural Ugandan village: impacts, local meaning and implication for development: A dissertation presented to the graduate school of the university of Florida in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy: university of Florida.*